

Analyzing the Concept of Urban Vitality with Emphasis on the Theistic Foundation of Tawhid

ARTICLE INFO

Article Type Original Research

Author

Amirhossein Tajbakhsh¹
Hamidreza Saremi^{2*}
Khatereh Moghani Rahimi³

How to cite this article

Tajbakhsh, Amirhossein, Saremi, Hamidreza and Moghani Rahimi Khatereh. Analyzing the Concept of Urban Vitality with Emphasis on the Theistic Foundation of Tawhid. Urban Design Discourse. 2026; 7(3): 63-77.

Doi:

doi.org/10.48311/udd.2026.112495.0

¹ Master's Student in Urban Planning, Department of Urban Planning, Faculty of Art and Architecture, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.

² Associate Professor of Urban Planning, Department of Urban Planning, Faculty of Art and Architecture, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.

³ PhD Researcher in Urban Planning, Department of Urban Planning, Faculty of Art and Architecture, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.

* Correspondence

Address: Associate Professor of Urban Planning, Department of Urban Planning, Faculty of Art and Architecture, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.
Email: saremi@modares.ac.ir

Article History

Receive Date: 27 July 2025
Revise Date: 10 October 2026
Accept Date: 10 October 2026
First Publish Date: 10 October 2026
Print Publication Date: 10 October 2026

ABSTRACT

Aims: This study aims to reinterpret and articulate the concept of urban vitality in light of the monotheistic worldview (Tawhid). While global literature regards urban vitality as a fundamental component of urban environmental quality, there has been limited effort in domestic research to interpret this concept through a monotheistic lens. Moreover, Tawhid has often been employed as a normative and prescriptive principle, rather than as a theoretical framework for understanding and redefining urban development concepts. However, Tawhid—as an epistemological and ontological system—has the potential to reframe, organize, and give new direction to many existing indicators.

Methods: Accordingly, through a qualitative content analysis method, studies related to the Islamic city and urban vitality were reviewed, and indicators from both domains were extracted and compared.

Findings: The findings indicate that Islamic teachings related to health, security, justice, beauty, cooperation, enjoying blessings, avoiding extravagance, public participation, the role of the mosque, respect for cultural diversity, and poverty alleviation offer rich capacities for reinterpreting the components of urban vitality.

Conclusion: The results of this study suggest that global concepts of vitality can be reinterpreted and localized based on monotheistic foundations. This approach can lead not only to enhancing the livability of urban environments, but also to strengthening the human connection with meaning, existence, and society.

Keywords: Urban Vitality, Tawhid, Content Analysis, Islamic City, Urban Environmental Quality.

تحلیل مفهوم سرزندگی شهری با تأکید بر مبنای اعتقادی توحید

اطلاعات مقاله:

چکیده

نوع مقاله: پژوهشی اصیل

نویسندگان:

امیرحسین تاجبخش^۱

حمیدرضا صارمی^{۲*}

خاطره مغانی رحیمی^۳

نحوه استناد به این مقاله:

تاجبخش، امیرحسین، صارمی، حمیدرضا و مغانی، رحیمی، خاطره. تحلیل مفهوم سرزندگی شهری با تأکید بر مبنای اعتقادی توحید. گفتمان طراحی شهری، ۷ (۳)، ۶۳-۷۷.

اهداف: این پژوهش با هدف بازخوانی و تبیین مفهوم سرزندگی شهری در پرتو جهان‌بینی توحیدی انجام گرفته است. در حالی که ادبیات جهانی، سرزندگی شهری را یکی از مؤلفه‌های اساسی کیفیت محیط شهری می‌داند، در فضای پژوهش‌های داخلی، کمتر تلاشی برای تفسیر این مفهوم از منظر توحیدی صورت گرفته است. از سوی دیگر، توحید اغلب در مقام یک اصل هنجاری و تجویزی به کار رفته، نه به عنوان یک چارچوب نظری برای فهم و بازتعریف مفاهیم توسعه شهری. این در حالی است که توحید، به عنوان یک دستگاه معرفتی و هستی‌شناختی، قابلیت آن را دارد که بسیاری از شاخص‌های موجود را معنا، سامان و جهت تازه‌ای ببخشد.

روش‌ها: در این راستا، با روش تحلیل محتوای کیفی، مطالعات مرتبط با شهر اسلامی و سرزندگی شهری مورد بررسی قرار گرفت و تلاش شد شاخص‌های هر دو حوزه استخراج و تطبیق داده شوند.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان دادند که آموزه‌های اسلامی مرتبط با سلامت، امنیت، عدالت، زیبایی، تعاون، بهره‌مندی از نعمت‌ها، پرهیز از اسراف، مشارکت مردمی، جایگاه مسجد، احترام به تنوعات فرهنگی، و فقرزدایی، ظرفیت‌هایی غنی برای بازفهمی مؤلفه‌های سرزندگی دارند.

نتیجه‌گیری: نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که می‌توان مفاهیم جهانی سرزندگی را با تکیه بر مبنای توحیدی بازخوانی و بومی‌سازی کرد؛ به گونه‌ای که حاصل آن، نه صرفاً ارتقای زیست‌پذیری محیط شهری، بلکه تقویت پیوند انسان با معنا، هستی و جامعه نیز باشد.

واژه‌های کلیدی: سرزندگی شهری، توحید، تحلیل محتوا، شهر اسلامی، کیفیت محیط شهری.

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی شهری، گروه شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.
۲. دانشیار شهرسازی، گروه شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.
۳. پژوهشگر دوره دکتری شهرسازی، گروه شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

* نویسنده مسئول:

دکتر حمیدرضا صارمی

نشانی: دانشیار شهرسازی، گروه شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.
ایمیل: saremi@modares.ac.ir

تاریخ مقاله

تاریخ دریافت: ۰۵ مرداد ۱۴۰۴

تاریخ بازنگری: ۱۸ مهر ۱۴۰۵

تاریخ پذیرش: ۱۸ مهر ۱۴۰۵

تاریخ اولین انتشار: ۱۸ مهر ۱۴۰۵

تاریخ انتشار چاپی: ۱۸ مهر ۱۴۰۵

۱. مقدمه

دانش و حرفه شهرسازی به طور مشخص در حال تلاش برای رفع مسائل شهری مانند بی‌عدالتی، فقر، نازیبایی شهر، آلودگی، عدم کارایی، فرسودگی‌های کالبدی، فعالیت‌ی و معنایی و مشکلاتی از این دست است. افزودن پسوند اسلامی به واژه شهر مؤید و موجب این معناست که این مسائل شهری از دریچه نگاه اسلامی دیده شود.

شهر به عنوان یک موجود پویا که دائماً در حال تطوّر و تکامل است، باید نسبت به نیازها و انگیزه‌های مختلف انسان‌هایی که در آن زندگی می‌کنند پاسخگو باشد. نیازهای انسان از جمله نیازهای فیزیولوژیک، نیاز به ایمنی و امنیت، نیاز به ارتباطات، عزت نفس و خودشکوفایی [۱] برای شهرنشینان لزوماً در بستر شهر و زندگی شهری شکل می‌گیرند و لذا شهری دارای مطلوبیت است که به این نیازها به درستی پاسخ دهد و تأمین آن را تسهیل یا تضمین کند. خودشکوفایی که در رأس هرم نیازهای انسانی است، در بطن خود دارای عنصر خلاقیت است [۱] و این عنصر در بستر شهری متنوع و سرزنده شکل خواهد گرفت [۲]؛ ممکن است شهری نیازهای اولیه ساکنان را به خوبی پاسخ دهد، اما واجد کیفیت سرزندگی نباشد. بنابراین استعدادهای انسانی در این شهر به منصه ظهور نخواهند رسید [۳].

از سوی دیگر اندیشیدن به انگیزه‌ها و نیازهای انسانی و چگونگی پاسخ‌دهی به آن‌ها لزوماً از یک دریچه نگاه و جهان‌بینی خاص صورت خواهد گرفت [۲، ۴، ۵]. اسلام به عنوان یکی از ادیان مهم و اثرگذار که دارای گستردگی قابل توجهی در جهان است، دارای سلسله‌مراتبی از اعتقادات، اخلاقیات و دستوراتی است [۶، ۷] که این کل، جهان‌بینی اسلام را نسبت به موضوعات مختلف مشخص می‌کند. از میان این سه لایه مختلف اسلام، لایه اعتقادات پایه و اساس و زیربنای دین [۸]، لایه اخلاقیات روح و جوهره آن و لایه احکام نشانه‌ها و نموده‌های دین است. احکام و اخلاق به اقتضای شرایط زمان و مکان و موقعیت ممکن است متفاوت و گاهی متضاد به نظر برسند؛ اما این تضادهای ظاهری با در نظر گرفتن پایه‌ها و ریشه‌های اعتقادی دارای معنا و توجیه خواهند شد [۹]. از بین اعتقادات و اصول دین در مذاهب مختلف اسلامی اصل توحید و کلمه لا اله الا الله پایه‌ای‌ترین و اساسی‌ترین اعتقاد اسلامی است که مورد وفاق تمام مذاهب اسلام نیز هست [۷]. از این رو مسئله تحقیق حاضر، سرزندگی شهری و چگونگی شکل‌گیری آن بر مبنای اصل توحید خواهد بود.

اسلام یکی از ادیان رو به گسترش در جهان است [۱۰] که یکی از ریشه‌های اصلی بسیاری از جنبش‌های اجتماعی و سیاسی چند دهه اخیر به ویژه در منطقه خاورمیانه نیز بوده است [۱۱]. جنبش‌های اسلامی که در کشورهای مختلف شکل گرفته‌اند بر این اعتقاد بوده‌اند که این دین کامل‌ترین دین و دارای جهان‌بینی

منحصر به فرد در زمینه ارتباط انسان با خدا، با خود و با طبیعت است [۱۲] که قابلیت سامان‌دهی به زندگی انسان در سطوح فردی و اجتماعی را دارد [۱۳]. اما اگر وضعیت شهرهای مسلمان‌نشین بررسی شود، دیده خواهد شد که این انقلاب‌ها و اتفاق‌ها، معنایی مختص به خود در بسیاری از جنبه‌های زندگی شهری ایجاد نکرده‌اند. ممکن است شعائر اسلامی در شهرهایی گرامی داشته شود یا این که بعضاً در کالبد شهر نشانه‌هایی جزئی از شهرهای مسلمان‌نشین تاریخ دیده شود، اما در کلیت شهر در جنبه‌های مختلف، گفتمان غالب گفتمان اسلامی نیست و بعضاً حتی مبانی نظری کاملی نیز در جزئیات این گفتمان وجود ندارد. یکی از مباحثی که در مطالعات شهر اسلامی کمتر به آن پرداخته شده است، اصول دین و به طریق اولی اصل توحید و شیوه تعامل آن با نیاز انسان معاصر شهرنشین و بُعد سرزندگی شهری است؛ چه آن که عمده مطالعات پیشینی متمرکز بر کالبد شهر و احکام سنتی اسلام بوده است. سرزندگی شهری به عنوان کیفیتی که می‌تواند نقش مؤثری در بروز خلاقیت‌ها، تکثرات و تنوعات انسانی ایفا کند در محیط شهری دارای سه بُعد کالبد، فعالیت و معنا است [۱۴]. به عنوان مثال اگر صحبت از اختلاط کاربری‌ها و قرارگاه‌های رفتاری متنوع در یک محیط شهری می‌کنیم، از نظر کالبدی و فعالیت‌ی مشخص است که منظورمان چیست؛ اما از نظر معنا و تجربه‌ای که برای اجتماع حاضر در محل ساخته می‌شود سکوت کرده‌ایم. آن‌چه می‌تواند این خلأ معنایی را در ایجاد سرزندگی در محیط شهر مسلمان‌نشین پر کند توجه به معنای توحید است؛ توحید از سرزندگی شهری معنا می‌سازد چرا که اساسی‌ترین معنای نهفته در سرتاسر زندگی اعتقادی و عملی فرد مسلمان است. بنابراین انجام تحقیقی در خصوص توحید و سرزندگی شهری به عنوان یکی از خلأهای مطالعاتی در شهر اسلامی ضرورت دارد. لذا این پژوهش در صدد پاسخ‌گویی به این سؤال‌ها است:

- ۱- نگرش توحیدی اسلام چه تأثیری بر سرزندگی شهر خواهد گذاشت؟
- ۲- نگرش توحیدی اسلام چه تأثیری بر جنبه‌های گوناگون شهر خواهد گذاشت؟
- ۳- سرزندگی شهری چگونه در یک شهر مورد ارزیابی قرار می‌گیرد؟

۱-۱. پیشینه پژوهش

بررسی پیشینه پژوهش نشان می‌دهد، وفادار و همکاران در پژوهشی با عنوان «کارکرد توحیدباوری در شهرسازی» پس از برشمردن مراتب توحید - ذاتی، صفاتی، افعالی، عبادی - و توصیف هر یک از آنان، اصول شهرسازانه‌ای را که ذیل هر یک از این مراتب می‌تواند مطرح شود مطرح کرده‌اند [۱۵]. مظفر و همکاران در مقاله‌ای با عنوان «اولویت‌بندی راهبردهای پایداری

بخش همه فعالیت‌های فکر و عملی آنان بوده است چرا که یک اندیشه خنثی نبوده که تأثیری در رفتار فردی و اجتماعی و اخلاقی انسان نداشته باشد. توحید هم نظام ارزشی اخلاقی انسان را می‌آفریند و هم مناسبات اجتماعی او را شکل می‌دهد [۱۵].

امام ششم شیعیان امام صادق (ع) فرموده‌اند: «اساس الدین التوحید» [۲۰]. اعتقاد غالب در دین اسلام این است که توحید نه فقط یکی از مسائل اسلام، بلکه اصلی است که در تمام کلیات و جزئیات اسلام مستتر است. چه مسائل اعتقادی، چه مسائل ارزشی و اخلاقی و چه دستورالعمل‌ها و احکام روزمره اسلام همه‌اش سراسر و یکپارچه توحید است. حتی در میان اصول دین نیز اگر نبوت و معاد، امامت و عدل را بررسی کنیم، شکل دیگری از توحید هستند و چیزی جز توحید در جوهره خود ندارد [۱۵].

محققان اسلامی درجات توحید را در چهار مرتبه خلاصه کرده‌اند: توحید ذاتی؛ توحید صفاتی؛ توحید افعالی؛ توحید عبادی [۱۵، ۱۷، ۱۹] که این دسته‌بندی در ادامه بیشتر مورد بررسی قرار می‌گیرد. البته برخی دیگر از علمای اسلامی از اقسام دیگری از توحید نیز سخن به میان آورده‌اند؛ مانند توحید در خالقیت، ربوبیت، تشریع، حاکمیت، شریعت، مالکیت، اطاعت، توکل و استغاثت [۱۵] اما از آن‌جا که تمام این شاخه‌های فرعی می‌توانند در قالب همان چهار دسته گنجانده شوند، در ادامه همان چهار مرتبه توحید مورد بررسی قرار می‌گیرند.

مقصود از توحید ذاتی این است که ذات وجود حق تعالی تعددبردار نیست و محض و بسیط بوده و یکی و یگانه است. به بیان دیگر او احد است؛ خداوند به عنوان یک وجود یگانه دارای اجزا نیست و مرکب از ترکیبات مختلف نیست و در طول او خدای دیگری وجود ندارد. و همچنین فرد و واحد است به این معنا که حضرت باری تعالی مثل، مانند و شریکی ندارد و به بیان دیگر خدای دیگری غیر از او و در عرض او وجود ندارد. آیات «فَاَعْلَمُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاسْتَغْفِرُ لِذَنْبِكَ...» [۲۱] و «شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ...» [۲۱] نیز ناظر به همین ذات احد و واحد پروردگار است [۱۵، ۱۷، ۱۹].

توحید صفاتی یا توحید در صفات، به این معنی است که خداوند با تمام صفات کمالیه جمال و جلال خود یکی است. یعنی صفات خدا عین ذات او و ذات او عین صفات اوست. چنین نگاهی لازمه بسیط بودن و ترکیب‌ناپذیر بودن ذات پروردگار است. بنابراین صفات خداوند در عین این که از نظر مفهوم متفاوت هستند، عین یک‌دیگر و عین ذات خداوند هستند. به این ترتیب قادر بودن او با عالم بودن او با قاهر بودن او با حی بودن او و بقیه صفات او یکی و عین هم است [۱۵، ۱۷، ۱۹].

توحید افعالی چنین توصیف می‌شود که جهان با همه نظامات، سنن، علل و معلولات فعل او و ناشی از اراده او است. هیچ یک از موجودات عالم در مقام تأثیر و علت استقلال ندارند و همه مقهور آن قاهر مطلق هستند. فاعل حقیقی همه افعال از خلق و آفرینش موجودات (خالقیت) تا اداره و تدبیر آن‌ها (ربوبیت) تا

حیات و سرزندگی در محله با رویکرد اسلامی» ضمن استفاده از چارچوب توسعه پایدار یعنی پایداری زیست‌محیطی، اجتماعی و اقتصادی، یک بعد چهارم هم به آن اضافه می‌کنند و آن بعد چهارم پایداری معنایی است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که بعد اجتماعی، معنایی، زیست‌محیطی و اقتصادی به ترتیب بیشترین اهمیت را در سرزندگی محله دارا هستند. در پایان نیز با توجه به اولویت‌بندی صورت گرفته راهکارهایی در هر یک از ابعاد برای حیات محله‌ای پایدار منطبق با آموزه‌های اسلامی ارائه شده است [۱۶]. خالق‌پور و همکاران در تحقیق خود با عنوان «تحلیل تأثیر توحید بر هنر اسلامی» به شیوه‌ای تحلیلی اثر توحید بر هنر اسلامی در نگارگری‌ها، معماری‌ها و سایر هنرهای تجسمی به طور خاص تحت چهار رویکرد مورد بررسی قرار گرفته است: ۱- تجریدگرایی (استیلیزاسیون) در مقابل هنر فیگوراتیو؛ ۲- افقی‌گرایی؛ ۳- نمادگرایی (سمبولیسم)؛ ۴- نظم، تناسب و تکرار [۱۷]. اسلامی مجاوری در پژوهشی با عنوان «بررسی اصل توحید در تفکر اسلامی و نمود آن در معماری و شهر بر مبنای متون اسلامی و بررسی تطبیقی با برخی نظریه‌های معماری معاصر جهان» با تأکید روی اصل وحدت و تجلی وحدت در عین کثرت در معماری و کالبد شهر اسلامی، وحدت‌های امکان‌پذیر در سطوح مختلف تشکیلاتی، فرهنگی، فقیر و غنی، کالبدی و زیست‌محیطی را به عنوان جلوه‌هایی از وحدت برمی‌شمارد [۱۸].

در نتیجه در مطالعات قبلی از مفهوم سرزندگی شهری موجود در ادبیات جهانی، تحلیلی مبتنی بر توحید ارائه نشده است؛ مطالعات انجام‌شده توحید را به عنوان یک اصل هنجاری صرف در ارتباط با شهر دیده و به عبارت دیگر توحید برای توحید مورد توجه قرار گرفته است. تحلیل مفهوم سرزندگی شهری به عنوان یکی از اهداف مطرح در شهرسازی معاصر با مبنای اعتقادی توحید به معنی خلق دستورالعمل شهرسازی نیست؛ بلکه کشف معنای توحیدی مستتر در سرزندگی محیط شهری است که سال‌ها متفکران حوزه شهرسازی روی آن مطالعه کرده‌اند. ارائه قرائتی توحیدی از مؤلفه‌های سرزندگی شهری بسیار مهم و ضروری است؛ چرا که می‌تواند بیان‌گر پیوند عمیق علم روز دنیا و مهم‌ترین اصل اعتقادی اسلام باشد. پژوهش حاضر در پی آن است که توحید را نه به عنوان یک باور محصور در یک سرزمین بلکه به عنوان تفسیری ممکن از معنای کیفیت سرزندگی شهری در جهان بشناسد.

۲-۱. مبانی نظری

۱-۲-۱. توحید

توحید یکی از اصول دین اسلام و مورد اتفاق تمام مذاهب اسلامی است. توحید مهم‌ترین اصل اعتقادی در دین اسلام و پایه و اساس دین و در عام‌ترین تعریف به معنی یگانگی خدا است؛ نه چیزی مانند اوست، نه کفوی دارد، نه فرزند و وارثی دارد و نه زاده شده است [۱۵، ۱۷، ۱۹]. به اعتقاد مسلمانان این اصل همواره الهام

تحلیل محتوای متون و منابع معتبر بوده است. با استفاده از جست‌وجوی کلمات کلیدی «توحید» و «شهر» در پایگاه‌های علمی فارسی زبان و بررسی مقالات، چهار منبع برای استخراج معیارهای شهر اسلامی توحیدمحور انتخاب شدند. از آنجا که تاکنون هیچ تحقیقی در زمینه سرزندگی شهری از منظر توحیدی صورت نگرفته است، معیارهای استخراج‌شده معیارهای شهر توحیدی به طور عام هستند. به منظور آن که تحلیلی محتوایی از اتصال توحید و سرزندگی در شهر صورت گیرد، باید معیارهای سرزندگی نیز در شهر شناسایی می‌شد. برای انتخاب منابع مورد مطالعه در زمینه سرزندگی شهری از روش نمونه‌گیری هدفمند استفاده شد و آثار مکتوب صاحب‌نظران شناخته‌شده که در این زمینه پایه‌ای و اساسی بودند انتخاب شدند.

۳- یافته‌ها

۳-۱. معیارهای شهر اسلامی توحیدمحور

در این پژوهش، مطالعات متعددی در زمینه شاخص‌های شهر مبتنی بر نگرش توحیدی مورد بررسی قرار گرفت. یافته‌ها نشان می‌دهد که نگرش توحیدی به عنوان یک چارچوب اعتقادی و فکری مواردی هم‌چون انسجام اجتماعی، تقویت هویت معنوی فضاها، رعایت عدالت فضایی، ترویج صفات اخلاقی و ... را در طراحی و برنامه‌ریزی شهرها ایجاب می‌کند. این مطالعات تأکید دارند که رعایت این مؤلفه‌ها می‌تواند به ایجاد محیط‌های شهری هماهنگ‌تر، عادلانه‌تر و مبتنی بر ارزش‌های ایمانی منجر شود. همچنین، عواملی مانند توجه به وحدت در کالبد شهری، استفاده از نمادهای معنوی در فضاهای عمومی و تقویت حس تعلق به مکان از جمله عوامل کلیدی در تحقق نگرش توحیدی در شهرها هستند. معیارهای شهر اسلامی توحیدمحور در جدول (۱) نمایش داده شده است.

در این‌جا ذکر این نکته ضروری است که توحید باوری است که در سرتاسر دین جاری است؛ اگر اسلام اخلاقیاتی را تعیین می‌کند و پیامبر اسلام می‌فرماید که «عَلَيْكُمْ بِمَكَارِمِ الْأَخْلَاقِ فَإِنَّ رَبِّي بَعَثَنِي بِهَا...» [۳۵] این اخلاق نیکو نیز تنها از پروردگار یکتا آموخته می‌شود. یا اگر احکام عملی در اسلام وجود دارد، وجوب اطاعت از این احکام از نگرش توحیدی سرچشمه می‌گیرد؛ لذا از این نگاه اسلام سراسر توحید است و چیزی غیر از توحید در اسلام جایی ندارد [۳۶]. بنابراین هر آموزه‌ای که در دین اسلام هست با این نگاه، آموزه‌ای توحیدی است و هر آن کیفیتی که بتوان آن را از متون معتبر اسلامی برای شهر استنباط کرد کیفیت توحیدی است؛ چرا که یا خود کلام خدای یکتا به دست ما رسیده است (قرآن و احادیث قدسی) یا از پیامبر و امام معصوم که آینه تمام‌نمای پرستش خدای یگانه هستند روایت شده است.

صدور فعل و آثار از آن‌ها ذات الوهی حق تعالی است. فعل انسان و دیگر موجودات هر چه باشد در طول اراده حضرت باری قرار می‌گیرد نه در عرض آن [۱۵، ۱۷، ۱۹].

توحید عبادی به معنی آن است که یک خدا لایق عبادت و پرستش است. یکتاپرستی اساس دعوت تمام پیامبران خدا بوده است. این که عبادت مختص به حق تعالی است مورد اتفاق تمام مذاهب و فرق اسلامی است اما در تعیین این که یک عمل خاص، پرستش است یا صرفاً تکریم و تعظیم است برخی اختلافات در مذاهب اسلامی وجود دارد. غیر از خدا هیچ موجودی نه به نحو استقلال و نه به خاطر مظهریت نباید پرستیده شود. عبادت اظهار خضوع و ذلت و کوچکی است در مقابل ذات احدیت پروردگار و اذعان به الوهیت و کمال مطلق بودن پروردگار عالم است [۱۵، ۱۷، ۱۹].

۱-۲-۲. سرزندگی

در زبان فارسی، کلمات سرزندگی و شادمانی و سرور غالباً مترادف یک‌دیگر هستند [۲۲]. ولی در واژگان تخصصی شهرسازی، واژه سرزندگی متداول‌تر است که در زبان انگلیسی با واژه‌هایی مانند liveliness، livability، viability، vitality از آن یاد می‌شود [۲۳، ۲۴]. سرزندگی شهری دارای چنان اهمیتی است که در گفته‌های سقراط فیلسوف یونانی در قرن پنجم پیش از میلاد می‌خوانیم: «هدف اصلی از ایجاد شهر، تأمین نشاط و خوشبختی شهروندان است» [۲۵]. محیط‌های شهری واجد کیفیت سرزندگی، نقش مؤثری در شکل‌گیری تعامل اجتماعی در میان مردم و تولید سرمایه اجتماعی دارند [۲۶، ۲۷، ۲۸، ۲۹]. هم‌چنین سرزندگی شهری با تأثیر مستقیم بر شکوفایی خلاقیت موجود در اجتماعات محلی قادر به فعال نمودن پتانسیل اقتصادی و دستیابی به اقتصاد پایدار شهری است [۳۰، ۳۱، ۳۲].

بر مبنای بیانیه ۱۹۸۷ آلن جکوبز و داندل اپلیارد با عنوان «به سوی یک مانیفست طراحی شهری»، سرزندگی امکان زندگی راحت در یک شهر تعریف شده است [۱۶]. راب کاون نیز در لغت‌نامه شهرسازی، سرزندگی را فراهم‌آورنده کیفیت زندگی مطلوب بر اساس تجربه و ادراک مردم تعریف می‌کند [۳۳]. زندگی و حیات یک انسان به در میان جمع بودن او وابسته است و فضایی را می‌توان زنده دانست که متضمن حضور پرشور و فعال و پرنشاط اجتماعات باشد [۳۴].

۲. مواد و روش‌ها

پژوهش حاضر یک پژوهش توصیفی - تحلیلی است و به تحلیل مفهوم سرزندگی شهری از دیدگاه توحیدی می‌پردازد. این تحقیق از منظر داده‌های گردآوری‌شده و تحلیل داده‌ها کیفی است. گردآوری داده‌ها با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای انجام شده و با توجه به ماهیت مفهومی و نظری موضوع، روش گردآوری داده‌ها

۲-۳. معیارهای سرزندگی شهری

از سوی دیگر، منابع مرتبط با مؤلفه‌های سرزندگی شهری نیز مورد تحلیل قرار گرفت. این مطالعات نشان می‌دهند که سرزندگی شهری به عواملی نظیر کیفیت و دسترسی پذیری فضاهای عمومی، تنوع فعالیت‌های شهری، ایمنی و امنیت محیطی، و مشارکت فعال شهروندان وابسته است. سرزندگی انبوهی فعالیت‌هایی را توصیف می‌کند که به خودی خود لزوماً خوب یا بد نیستند [۳۸]. همچنین، عواملی مانند طراحی فضاهای چندمنظوره، تقویت تعاملات اجتماعی، و ایجاد زیرساخت‌های مناسب برای فعالیت‌های فرهنگی و تفریحی به‌عنوان مؤلفه‌های ضروری برای ارتقای سرزندگی شهری شناسایی شده‌اند. این پژوهش‌ها بر ضرورت توجه به این عوامل برای ایجاد شهرهای پویا، جذاب و فراگیر تأکید دارند. جدول (۲) بیان‌گر معیارهای سرزندگی شهری بر مبنای مطالعات صورت گرفته است.

۳-۳. تحلیل یافته‌ها

پژوهش حاضر با هدف فهم چگونگی تأثیر نگرش توحیدی اسلام بر سرزندگی شهری آغاز شد. لذا بعد از مرور مبانی نظری مربوط به این مفاهیم و بسط آن‌ها در حد نیاز این تحقیق، در مطالعات مختلف معیارهای توحید در شهر و معیارهای سرزندگی در شهر جست و جو شد که حاصل آن، در جداول (۱) و (۲) ذکر گردید. حال برای پاسخ‌گویی به پرسش اصلی پژوهش می‌توانیم به این یافته‌ها رجوع کنیم. بررسی این یافته‌ها نشان می‌دهد مابین معیارهای ناشی از نگرش توحیدی بر شهر و معیارهای سرزندگی شهری ارتباط مفهومی وجود دارد.

این ارتباط که برگرفته از یافته‌های پژوهش است در شکل (۱) نمایش داده شده است. به طور کلی می‌توان معیارهای سرزندگی شهری و همچنین توحیدمحوری را در ۴ بُعد مورد بررسی قرار داد: زیست‌محیطی، کالبدی، اجتماعی و اقتصادی. بررسی محتوای منابع مورد مطالعه نشان می‌دهد در هر یک از این ابعاد معیارهایی که در زمینه سرزندگی شهری مطرح شده است در یک شهر توحیدمحور نیز با الزام خاص اعتقادی جهت‌دهی شده است یا این که به طور کلی عیناً همان معیار از طریق تفسیر محتوای دینی مورد اشاره قرار گرفته است. ارتباطات نمایش داده شده در شکل (۱) در ادامه تشریح خواهد شد.

۳-۳-۱. بعد زیست‌محیطی

از منظر زیست‌محیطی معیارهایی موجب سرزندگی شهری می‌شوند عبارت‌اند از: «تنوع زیست‌محیطی»، «هماهنگی میان اقلیم و محیط زیست و نیازهای انسانی»، «کفایت مقدار لازم آب، هوا، غذا، انرژی و خدمات پسماند»، «انرژی-کارایی» و «پاکیزگی و عدم وجود یا کنترل سموم زیست‌محیطی، خطرات و بیماری‌ها». مشاهده می‌شود که در معیارهای شهر اسلامی توحیدمحور نیز

می‌توان موارد مرتبط را شناسایی کرد. «تنوع زیست‌محیطی» مورد نظر در سرزندگی شهری با دو معیار «هماهنگی کالبدی با محیط زیست و اقلیم» و «ایجاد فضای سبز و تفریحی» در ارتباط است؛ چرا که لازمه تنوع زیست‌محیطی توجه به فضای سبز و پوشش گیاهی و هماهنگی محیط مصنوع با محیط زیست است. در میان آیات و روایات نیز می‌توان به موارد متعددی اشاره کرد که حاکی از احترام به محیط زیست هستند. به عنوان نمونه آیه «ثُمَّ لَتَسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ» [۲۱] نشان می‌دهد شیوه استفاده از نعمت‌های خداوند که در اختیار انسان قرار گرفته‌اند، آن‌چنان دارای اهمیت است که روز قیامت از آن سؤال خواهد شد. همین‌طور احادیث بسیاری در خصوص مراعات حال حیوانات مطرح شده است که نه تنها از آزار جسمانی حیوانات نهی کرده‌اند، حتی مسلمانان را از آزار کلامی حیوانات نیز بازداشته‌اند [۱۳].

معیار «هماهنگی میان اقلیم و محیط زیست و نیازهای انسانی» و «انرژی-کارایی» متناظر با معیارهای «هماهنگی کالبدی با محیط زیست و اقلیم»، «توجه به وحدت نیازهای متنوع انسانی» و «همخوانی کالبدی با نیازهای مردم» است و یکی از لوازم آن «حفاظت از منابع تجدیدناپذیر و بهره‌گیری از منابع تجدیدپذیر به منظور رعایت اصل قناعت و عدم اسراف» است. در روایات اسلامی اسراف در معانی مختلفی به کار رفته است که علاوه بر معنای اتلاف مال، یکی دیگر از این معانی بلااستفاده گذاشتن سرمایه است [۴۴]. این نکته بیان‌گر این است که اگر محیط زیست به عنوان یک سرمایه در اختیار انسان است، عدم استفاده از پتانسیل‌های تجدیدپذیر آن و گرایش به سمت استفاده از منابعی غیرتجدیدپذیر که از بین رفتن سرمایه و مصرف بیش از تولید را به همراه دارد مصداق اسراف است.

معیار «کفایت مقدار لازم آب، هوا، غذا، انرژی و خدمات پسماند» در مواردی از قبیل «توجه به نیازهای جسمی یا فیزیولوژیک» و «توجه به وحدت نیازهای متنوع انسانی» دیده می‌شود. برآورده کردن نیازهای فیزیولوژیک در دستور خداوند به حضرت ابراهیم (ع) در خصوص شهر مکه و دعای آن حضرت که در آیات «أَنْ طَهَّرَ أَبْنِيَّ لِلطَّائِفِينَ» و «وَأَرْزُقُ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ» [۲۱] آمده مشهود است. معیار «پاکیزگی و عدم وجود یا کنترل سموم زیست‌محیطی، خطرات و بیماری‌ها» از حیث تولید کمتر آلاینده‌های محیط زیست می‌تواند متکی به مواردی همچون «حفاظت از منابع تجدیدناپذیر و بهره‌گیری از منابع تجدیدپذیر»، «مکان‌یابی مناسب کارخانه‌های صنعتی آلوده‌کننده»، «مکان‌یابی مناسب بیمارستان‌ها با در نظر گرفتن معیارهای دوری از کارخانجات، خطوط راه آهن و بزرگراه‌ها، کشتارگاه‌ها، محل انباشت زباله و کود، و اماکن عمومی پر سر و صدا مانند مکان‌های ورزشی» و «ایجاد فضای سبز و تفریحی» باشد و از این رهگذر جنبه دیگری از «توجه به نیازهای جسمی یا فیزیولوژیک» را برآورده سازد که در احادیث متعددی همانند «التَّطَافَةُ مِنَ الْإِيمَانِ» نیز مورد توجه بوده است [۱۳].

جدول ۱. معیارهای شهر اسلامی توحیدمحور

معیارها	اقسام توحید	منبع
هماهنگی کالبدی با محیط زیست و اقلیم	توحید ذاتی	[۳۷، ۱۶، ۱۵]
همخوانی کالبدی با نیازهای مردم	توحید افعالی	[۱۵]
همخوانی کالبدی با اعتقادات اسلامی	توحید ذاتی	[۱۵]
تقویت حس وحدت و ارتباط اجتماعی از طریق مکان‌سازی	توحید ذاتی	[۱۵]
تقویت حس وحدت از طریق برگزاری رویدادهای مذهبی، ملی، محلی و ورزش‌های جمعی	توحید ذاتی - توحید افعالی	[۱۵]
تعبیه امکانات بهداشتی و خدماتی در مکان‌های برگزاری رویداد	توحید ذاتی	[۱۶]
توزیع عادلانه کاربری‌های خدماتی	توحید صفاتی - توحید افعالی	[۳۷، ۱۵]
دسترسی مناسب بین کاربری‌های سکونت، اشتغال و خدمات	توحید صفاتی - توحید افعالی	[۱۵]
رعایت فرم، نما، رنگ و ارتفاع هماهنگ ساختمان‌ها و توجه به وحدت در عین کثرت	توحید ذاتی	[۱۵]
جلوگیری از ایجاد قطب‌های فقیر و غنی سکونت و ایجاد اختلاط درآمدی	توحید صفاتی	[۱۵]
رفع محرومیت از مناطق محروم در جهت برقراری عدالت فضایی	توحید صفاتی	[۱۵]
محور قرار دادن مسجد به عنوان مرکز ثقل سایر کاربری‌های تجاری خدماتی در سطوح عملکردی شهر و ناحیه	توحید عبادی	[۳۷، ۱۶، ۱۵]
جانمایی مقابل به هم و رو به قبله خانه‌ها به صورت متمرکز و منظم	توحید عبادی	[۱۵]
مکان‌یابی مناسب کارخانه‌های صنعتی آلوده‌کننده	توحید صفاتی - توحید افعالی	[۱۵]
مکان‌یابی مناسب بیمارستان‌ها با در نظر گرفتن معیارهای دوری از کارخانجات، خطوط راه آهن و بزرگراه‌ها، کشتارگاه‌ها، محل انباشت زباله و کود، و اماکن عمومی پر سر و صدا مانند مکان‌های ورزشی	توحید صفاتی - توحید افعالی	[۱۵]
ایجاد فضای سبز و تفریحی	توحید افعالی - توحید صفاتی	[۱۶، ۱۵]
به کارگیری تکنیک‌های هنری خلاقانه روز برای نشان دادن وحدانیت ذات باری تعالی در عین وجود کثرت در عالم آفرینش	توحید عبادی	[۱۶، ۱۵]

ادامه جدول ۱. معیارهای شهر اسلامی توحیدمحور

منبع	اقسام توحید	معیارها
[۱۵]	توحید عبادی	تمایز مسجد به عنوان نماد هویت اسلامی و مرکز اتحاد و قدرت و اجتماع مردم نسبت به بناهای همسایه
[۱۵]	توحید عبادی	رعایت فاصله منطقی مساجد از یکدیگر به منظور حفظ وحدت و عدم تفرق
[۳۷، ۱۶]	توحید صفاتی	ارتقای امنیت از طریق طراحی نظارت‌پذیر محله
[۱۶]	توحید صفاتی	ارتقای ایمنی
[۳۷، ۱۶]	توحید ذاتی	افزایش تعاون و مشارکت اجتماعی
[۱۶]	توحید افعالی	تشکیل نهادهای محلی
[۱۶]	توحید افعالی	ایجاد مکان‌های فرهنگی، ورزشی، خدماتی، اجتماعی و...
[۳۷، ۱۶]	توحید صفاتی	عمران و آبادانی
[۱۶]	توحید صفاتی	حفاظت از منابع تجدیدناپذیر و بهره‌گیری از منابع تجدیدپذیر به منظور رعایت اصل قناعت و عدم اسراف
[۱۶]	توحید عبادی	مدیریت منابع انسانی با رعایت اصل قناعت و عدم اسراف
[۱۶]	توحید صفاتی - توحید افعالی	اشتغال‌زایی و خودکفایی با تکیه بر همکاری و تعاون مردم
[۱۶]	توحید صفاتی	زیبایی بصری از طریق ترکیب عناصر ساختمان‌ها، فضای سبز، آب، نور و ...
[۱۷، ۱۶]	توحید صفاتی	بهره‌گیری از اصول زیبایی‌شناختی مانند وحدت، ترکیب، نظم، هماهنگی، تناسب، مقیاس، تقارن، تعادل، ریتم، تباین، قلمرو و محصوریت
[۱۷، ۱۶]	توحید عبادی	به کارگیری خوش‌نویسی و طرح‌های تجریدی با الهام از طبیعت برای تبلیغ معنویات
[۳۷، ۱۶]	توحید صفاتی	دانش‌محوری و سکونت دانشمندان در محله
[۳۷]	توحید افعالی	توجه به نیازهای جسمی یا فیزیولوژیک
[۳۷]	توحید افعالی	توجه به نیازهای روانی
[۳۷]	توحید عبادی	توجه به آخرت و غایت هستی
[۳۷]	توحید ذاتی	توجه به وحدت جامعه
[۳۷]	توحید افعالی	توجه به وحدت نیازهای متنوع انسانی
[۳۷]	توحید صفاتی	هدایت‌کنندگی محیط
[۳۷]	توحید صفاتی	عزت و قدرتمندی
[۳۷]	توحید صفاتی	احسان و نیکوکاری
[۳۷]	توحید صفاتی	فسادستیزی

نگرش توحیدی در شهر

مهمانگی کالبدی با محیط زیست و اقلیم

حفاظت از منابع تجدیدپذیر و بهره‌گیری از منابع تجدیدپذیر به منظور رعایت اصل قناعت و عدم اسراف

مکان‌یابی مناسب کارخانه‌های صنعتی آلوده‌کننده

مکان‌یابی مناسب بیمارستان‌ها یا مراکز درمانی دوری از کارخانجات، خطوط راه آهن و بزرگراه‌ها، گذرگاه‌ها، محل آلودگی و آلودگی و آلودگی موسمی بر سر و صدا مانند مکان‌های ورزشی

توجه به نیازهای جسمی یا فیزیولوژیک

ارتقای ایمنی

عمران و آبادانی

مدیریت منابع انسانی با رعایت اصل قناعت و عدم اسراف

ایجاد فضای سبز و تفریحی

تعبیه‌ی امکانات بهداشتی و خدماتی در مکان‌های عمومی

دسترسی مناسب بین کاربری‌های سکونت، اشتغال و خدمات

هم‌خوانی کالبدی با اعتقادات اسلامی

رعایت فرم، نما، رنگ و ارتفاع هماهنگ ساختمان‌ها و توجه به وحدت در عین کثرت

جانمایی مقابل به هم و رو به قبله‌ی خانه‌ها به صورت متمرکز و منظم

توجه به اخرت و غایت هستی

به کارگیری تکنیک‌های هنری خلاقانه‌ی روز برای نشان دادن وحدانیت ذات باری تعالی در عین وجود کثرت در عالم آفرینش

به کارگیری خوش‌نویسی و طرح‌های تجریدی با الهام از طبیعت برای تبلیغ معنویات

زیبایی بصری از طریق ترکیب عناصر ساختمان‌ها، فضای سبز، آب، نور و ...

بهره‌گیری از اصول زیبایی‌شناسی مانند وحدت، ترکیب، نظم، هماهنگی، تناسب، مقیاس، تکرار، تعادل، ریتم، تباين، قیاس و محسوسیت

تمایز مسجد به عنوان نماد هویت اسلامی و مرکز اتحاد و قدرت و اجتماع مردم نسبت به پناهگاهی همسایه

توجه به وحدت نیازهای متنوع انسانی

عزت و قدرتمندی

هم‌خوانی کالبدی با نیازهای مردم

ایجاد مکان‌های فرهنگی، ورزشی، خدماتی، اجتماعی و ...

تقویت حس وحدت و ارتباط اجتماعی از طریق مکان‌سازی

توزیع عادلانه‌ی کاربری‌های خدماتی

محور قرار دادن مسجد به عنوان مرکز ثقل سایر کاربری‌های تجاری خدماتی در سطوح عملکردی شهر و ناحیه

رعایت فاصله‌ی منطقی مساجد از یکدیگر به منظور حفظ وحدت و عدم تفرق

توجه به وحدت جامعه

تقویت حس وحدت از طریق برگزاری رویدادهای مذهبی، ملی، محلی و ورزش‌های جمعی

جلوگیری از ایجاد قطب‌های فقیر و غنی سکونت و ایجاد اختلاط درآمدی

رفع محرومیت از مناطق محروم در جهت برقراری عدالت فضایی

احسان و نیکوکاری

توجه به نیازهای روانی

ارتقای امنیت از طریق طراحی نظارت‌پذیر محله

هدایت‌کنندگی محیط

دانش‌محوری و سکونت دانشمندان در محله

افزایش تعاون و مشارکت اجتماعی

تشکیل نهادهای محلی

فسادستیزی

اشتغال‌زایی و خودکفایی با تکیه بر همکاری و تعاون مردم

تنوع زیست‌محیطی

هماهنگی میان اقلیم و محیط زیست و نیازهای انسانی

کفایت مقدار لازم آب، هوا، غذا، انرژی و خدمات پسماند

انرژی-کارایی

پاکیزگی و عدم وجود یا کنترل سموم زیست‌محیطی، خطرات و بیماری‌ها

کاهش آلودگی و سرعت در شهر

ایمنی

شرایط مطلوب مسکن

زیرساخت‌های شهری

دسترسی و نفوذپذیری

کوچکی بلوک‌ها

خوانایی

تنوع معماری، فرم و رنگ در منظر شهری

وجود ترکیبی از ساختمان‌هایی با سن و شرایط متفاوت

خلاقیات

غناي حسی

ارگانیک و خودجوش بودن

هویت، تمایز و شخصیت بصری

کاربری‌های مختلط

انعطاف‌پذیری و تنوع قرارگاه‌های رفتاری

وجود فعالیت‌های تفریحی و اجتماعی کافی

وجود فعالیت‌های موسمی

هم‌موسمی و تنوع استفاده‌کنندگان (زن، مرد، پیر، جوان، کودک، معلول و ...)

تنوع اجتماعی

تراکم مفید افراد پیاده

تنوع فرهنگی

امنیت

وجود فعالیت‌های شبانه

آموزش، آموزندگی و پرورش

رنگ تعلق

ارتباط و تشریک مساعی

ظرفیت سازمانی

تنوع اقتصادی، وجود فرصت‌های شغلی و کاهش فقر

رقابت

سرزندگی شهری

جدول ۲. معیارهای سرزندگی شهری

معیارها	منبع
تراکم مفید افراد پیاده	[۴۰-۳۸]
انعطاف‌پذیری و تنوع قرارگاه‌های رفتاری	[۴۱، ۳۹، ۳۸]
وجود فعالیت‌های موسمی	[۳۹]
کاهش آهنگ و سرعت در شهر	[۴۱، ۳۹]
همه‌شمولی و تنوع استفاده‌کنندگان (زن، مرد، پیر، جوان، کودک، معلول و ...)	[۴۱-۳۸]
تنوع معماری، فرم و رنگ در منظر شهری	[۴۱-۳۸]
تنوع اقتصادی، وجود فرصت‌های شغلی و کاهش فقر	[۴۱، ۴۰، ۳۸]
تنوع اجتماعی	[۳۸]
تنوع زیست‌محیطی	[۴۲، ۳۸]
تنوع فرهنگی	[۴۳، ۳۸]
دسترسی و نفوذپذیری	[۴۱، ۳۸]
ایمنی	[۴۳، ۴۱، ۳۸]
امنیتی	[۴۳، ۴۱، ۳۸]
هویت، تمایز و شخصیت بصری	[۴۱، ۳۸]
خلاقیت	[۳۸]
ارتباط و تشریک مساعی	[۴۱، ۴۰، ۳۸]
ظرفیت سازمانی	[۳۸]
رقابت	[۳۸]
کاربری‌های مختلط	[۴۱، ۴۰]
کوچکی بلوک‌ها	[۴۰]
وجود ترکیبی از ساختمان‌هایی با سن و شرایط متفاوت	[۴۰]
ارگانیک و خودجوش بودن	[۴۰]
وجود فعالیت‌های شبانه	[۴۰]
کفایت مقدار لازم آب، هوا، غذا، انرژی و خدمات پسماند	[۴۲]
پاکیزگی و عدم وجود یا کنترل سموم زیست‌محیطی، خطرات و بیماری‌ها	[۴۳-۴۱]
هماهنگی میان اقلیم و محیط زیست و نیازهای انسانی	[۴۳-۴۱]
خوانایی	[۴۱]
غناي حسی	[۴۱]
رنگ تعلق	[۴۱]
آموزش، آموزندگی و پرورش	[۴۳، ۴۱]
انرژی-کارایی	[۴۱]
زیرساخت‌های شهری	[۴۳]
شرایط مطلوب مسکن	[۴۱]
وجود فعالیت‌های تفریحی و اجتماعی کافی	[۴۱]

۳-۳-۲. بعد کالبدی

در این بعد برای سرزندگی شهری معیارهای «کاهش آهنگ و سرعت در شهر»، «ایمنی»، «شرایط مطلوب مسکن»، «زیرساخت‌های شهری»، «دسترسی و نفوذپذیری»، «کوچکی بلوک‌ها»، «خوانایی»، «تنوع معماری، فرم و رنگ در منظر شهری»، «وجود ترکیبی از ساختمان‌هایی با سن و شرایط متفاوت»، «ارگانیک و خودجوش بودن»، «هویت، تمایز و شخصیت بصری»، «خلاقیت»، «غناي حسی»، «کاربری‌های مختلط»، «انعطاف‌پذیری و تنوع قرارگاه‌های رفتاری»، «وجود فعالیت‌های تفریحی و اجتماعی کافی» و «وجود فعالیت‌های موسمی» شناسایی شده است. مطالعه معیارهای «کاهش آهنگ و سرعت شهری» و «ایمنی» در بحث‌های مرتبط به سرزندگی شهری نشان می‌دهد که این موارد با معیارهای «توجه به نیازهای جسمی یا فیزیولوژیک» و «ارتقای ایمنی» که در شهر اسلامی مطرح شده است تناسب و هم‌خوانی دارند. راهکار کاهش سرعت در محلات شهری و ارتقای ایمنی علاوه بر آثار اجتماعی که دارد که در جای خود قابل بحث است، از بابت حفظ سلامتی افراد از مواردی است که در روایات تأکید بسیاری روی آن شده است [۱۳].

معیار «شرایط مطلوب مسکن» با معیارهای «توجه به نیازهای جسمی یا فیزیولوژیک» و «عمران و آبادانی» در ارتباط است. مطلوبیت مسکن در توصیه پیامبر و حضرت علی (ع) به سکونت در مساکن مقاوم و واقع در همسایگی و منطقه خوب [۱۳] مشهود است. «زیرساخت‌های شهری» نیز متناظر «عمران و آبادانی» و «تعبیه امکانات بهداشتی و خدماتی در مکان‌های عمومی» است؛ چنان که در روایاتی که مربوط به آبرسانی به شهر است این کار نه فقط به عنوان یک امر دنیوی، بلکه وسیله‌ای برای قرب به وجود یگانه معبود قلمداد می‌شود [۱۳].

معیارهای «دسترسی و نفوذپذیری» و «کوچکی بلوک‌ها» قابل انطباق با معیار «دسترسی مناسب بین کاربری‌های سکونت، اشتغال و خدمات» است که در مطالعات پیشین شهر اسلامی مورد توجه قرار گرفته است. در روایتی از امام علی (ع) تقسیم زمین بدون توجه به وجود معبر مناسب برای دسترسی به آن را تقسیم مسلمانان نمی‌داند [۴۵]. در خصوص کیفیت «خوانایی»، بهره‌گیری از «اصول زیبایی‌شناختی مانند وحدت، ترکیب، نظم، هماهنگی، تناسب، مقیاس، تقارن، تعادل، ریتم، تباين، قلمرو و محصوریت» که مبین وحدت در کثرت است می‌تواند منجر به «هدایت‌کنندگی محیط» شود که متناسب با صفت هادی است و نماینده وحدت این صفت خدا با ذات او در شهر خواهد شد.

«تنوع معماری، فرم و رنگ در منظر شهری»، «خلاقیت» و «وجود ترکیبی از ساختمان‌هایی با سن و شرایط متفاوت» و «غناي حسی» سبب زیبایی خواهند شد و از سویی در عادلانه‌تر شدن فضا می‌توانند مؤثر باشند. این دو معیار یعنی زیبایی و عدالت در

است [۴۷، ۴۸]. آیه مشهور «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ» [۲۱] نشان‌دهنده نزدیکی بازار در زمان رسول الله (ص) به مسجد است چرا که مشخص است صدای ندادهنده برقراری نماز جمعه به بازاریان می‌رسیده است.

«وجود فعالیت‌های تفریحی و اجتماعی کافی» و «وجود فعالیت‌های موسمی» نیز از مصادیق برقراری عدالت فضایی است که با معیارهای «تقویت حس وحدت از طریق برگزاری رویدادهای مذهبی، ملی، محلی و ورزش‌های جمعی»، «هم‌خوانی کالبدی با نیازهای مردم»، «توزیع عادلانه کاربری‌های خدماتی»، «جلوگیری از ایجاد قطب‌های فقیر و غنی سکونت و ایجاد اختلاط درآمدی» و «رفع محرومیت از مناطق محروم در جهت برقراری عدالت فضایی» در نگرش توحیدی هم‌پوشانی دارد.

۳-۳-۳. بعد اجتماعی

در بعد اجتماعی سرزندگی شهری، معیارهای «همه‌شمولی و تنوع استفاده‌کنندگان (زن، مرد، پیر، جوان، کودک، معلول و ...)»، «تنوع اجتماعی»، «تراکم مفید افراد پیاده»، «تنوع فرهنگی»، «امنیت»، «وجود فعالیت‌های شبانه»، «آموزش، آموزش و پرورش»، «رنگ تعلق»، «ارتباط و تشریک مساعی» و «ظرفیت سازمانی» مطرح شده‌اند. در قرآن کریم مسئله تنوع انسان‌ها از جمله تنوع جنسیت و نژاد مورد توجه قرار گرفته: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ» [۲۱] نشان می‌دهد که این تفاوت‌ها هیچ‌گونه برتری را نباید در یک گروه نسبت به دیگری ایجاد و «توجه به وحدت جامعه» از طریق «همه‌شمولی و تنوع استفاده‌کنندگان (زن، مرد، پیر، جوان، کودک، معلول و ...)»، «تنوع اجتماعی» و «تنوع فرهنگی» معنا پیدا می‌کند.

معیارهای سرزندگی شهری «تراکم مفید افراد پیاده»، «ارتباط و تشریک مساعی»، «رنگ تعلق» و «ظرفیت سازمانی» در یک پیوستار با یک‌دیگر قرار می‌گیرند؛ چرا که در منابعی که صحبت از تراکم پیاده شده است، این مورد به عنوان پیش‌زمینه‌ای برای برخورد اجتماعی و ایجاد ارتباطات مطرح شده و حس تعلق نسبت به محیط شهری لاجرم با مشارکت اجتماع محلی حاصل می‌شود و ظرفیت سازمانی نیز ماحصل همین تشریک مساعی است. لذا در آیاتی چون «وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا» [۲۱]، «وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ» [۲۱]، «قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَىٰ كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ» [۲۱] و «قُلْ إِنَّمَا أَعْطِيكُمْ بِوَاحِدَةٍ أَنْ تَقُومُوا لِلَّهِ مِثْلَىٰ شِئَانِي وَفَرَادَىٰ» [۲۱] می‌بینیم که وحدت، تعاون و همکاری مطرح می‌شود. بنابراین در معیارهای شهر توحیدی نیز «توجه به وحدت جامعه»، «احسان و نیکوکاری»، «افزایش تعاون و مشارکت اجتماعی»، «تشکیل نهادهای محلی» و «فسادستیزی» آمده است.

آموزه‌های دینی همانند «إِنَّ اللَّهَ جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ» [۱۳] و «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ» [۲۱] مورد تأکید قرار گرفته است و هر دوی این صفات از صفات خداوند است که به این منظور در مطالعات شهر اسلامی که بررسی شده معیارهای «به‌کارگیری تکنیک‌های هنری خلاقانه روز برای نشان دادن وحدانیت ذات باری تعالی در عین وجود کثرت در عالم آفرینش»، «به‌کارگیری خوش‌نویسی و طرح‌های تجربیدی با الهام از طبیعت برای تبلیغ معنویات»، «زیبایی بصری از طریق ترکیب عناصر ساختمان‌ها، فضای سبز، آب، نور و ...»، «بهره‌گیری از اصول زیبایی‌شناختی مانند وحدت، ترکیب، نظم، هماهنگی، تناسب، مقیاس، تقارن، تعادل، ریتم، تباین، قلمرو و محصوریت» و «جلوگیری از ایجاد قطب‌های فقیر و غنی سکونت و ایجاد اختلاط درآمدی» مورد توجه قرار گرفته است.

معیار «ارگانیک و خودجوش بودن» بیان‌گر حد اعلای «هم‌خوانی کالبدی با نیازهای مردم» و تحصیل آن از طریق توسعه اجتماع محلی، «افزایش تعاون و مشارکت اجتماعی» و «تشکیل نهادهای مدنی» امکان‌پذیر است. حدیث «النَّاسُ مُسَلِّطُونَ عَلَىٰ أَقْوَالِهِمْ» [۴۶] نیز مؤید این موضوع است که در نگاه توحیدی به دلیل مالکیت مردم بر اراضی توسعه باید از خود آن‌ها آغاز شود. «هویت، تمایز و شخصیت بصری» که به عنوان یکی از معیارهای سرزندگی شهری شناخته می‌شود در جای جای مطالعات شهر اسلامی پررنگ بوده است و با بسیاری معیارها نظیر «هم‌خوانی کالبدی با اعتقادات اسلامی»، «رعایت فرم، نما، رنگ و ارتفاع هماهنگ ساختمان‌ها و توجه به وحدت در عین کثرت»، «جانمایی مقابل به هم و رو به قبله خانه‌ها به صورت متمرکز و منظم»، «توجه به آخرت و غایت هستی»، «محور قرار دادن مسجد به عنوان مرکز ثقل سایر کاربری‌های تجاری خدماتی در سطوح عملکردی شهر و ناحیه»، «رعایت فاصله منطقی مساجد از یک‌دیگر به منظور حفظ وحدت و عدم تفرق»، «توجه به وحدت جامعه» و «تقویت حس وحدت از طریق برگزاری رویدادهای مذهبی، ملی، محلی و ورزش‌های جمعی» تناسب دارد. ذکر این نکته در اینجا ضروری است که هویت، تمایز و شخصیت بصری در شهر اسلامی گره خورده با اصل توحید است و آیات و روایات در این زمینه فراوان است [۱۳، ۲۱].

«کاربری‌های مختلط» و «انعطاف‌پذیری و تنوع قرارگاه‌های رفتاری» نیز از جمله شرایط برای تحقق سرزندگی شهری در منابع مورد مطالعه بود. در متون مربوط به نگرش توحیدی معیارهای «توجه به وحدت نیازهای متنوع انسانی»، «ایجاد مکان‌های فرهنگی، ورزشی، خدماتی، اجتماعی و ...» و «تقویت حس وحدت و ارتباط اجتماعی از طریق مکان‌سازی» در این رابطه برشمرده شده است. نگاهی به سیره پیامبر اسلام (ص) و امامان (ع) نشان می‌دهد که محل عبادت و آموزش و فعالیت‌های فرهنگی و آموزشی و سیاسی آن‌ها به صورت متمرکز در یک جا قرار داشته

بررسی محتوای این مطالعات نشان داد که معیارهای مطرح شده برای سرزندگی شهری در ادبیات جهانی قابلیت بازنمایی از دریچه جهان بینی توحیدی را با توجه به بسط مفهوم توحید در آموزه های اسلامی دارند. دستورات الهی مبنی بر استفاده از نعمت ها، عدم اسراف، پاکیزگی، حفظ سلامتی و ایمنی، تأمین مسکن خوب، ایجاد زیرساخت های شهری، ایجاد معابر، توجه به هدایت، زیبایی، عدالت، استفاده از زمین با تکیه بر خود مردم، بزرگداشت مسجد و تقویت وحدت مردم و فعالیت های متنوع حول آن، احترام به تنوعات اجتماعی و فرهنگی، تعاون و همکاری، امنیت، دانش آموزی، فقرزدایی و فعالیت اقتصادی همگی جهت دهنده های دستگاه تفکر توحیدی برای رسیدن به سرزندگی شهری در مفهوم جهانی آن هستند.

مهم ترین محدودیت این پژوهش کم بودن مطالعات پیشینی مرتبط در این حوزه به خصوص یعنی سرزندگی شهری و توحید بود و مطالعات صورت گرفته نیز کمتر از میزانی که این بحث قابلیت آن را داشت به متون اصیل اسلامی ارجاع داده بودند. انجام مطالعات آتی که بیشتر وارد جزئیات این بحث شود مانند این که «تعاون و همکاری در شهر توحیدی چگونه تحقق پیدا می کند؟» یا این که «نهادسازی در شهر توحیدی چه الزاماتی دارد؟» یا این که «ساز و کار اقتصاد شهری در نگرش توحیدی چگونه است؟» می توانند به غنای مباحث شهرسازی با رویکرد توحیدی بیافزایند.

تشکر و قدردانی

موردی توسط نویسندگان گزارش نشده است.

تأییدیه های اخلاقی

موردی توسط نویسندگان گزارش نشده است.

تعارض منافع

موردی توسط نویسندگان گزارش نشده است.

سهم نویسندگان در مقاله

موردی توسط نویسندگان گزارش نشده است.

منابع مالی / حمایت ها

موردی توسط نویسندگان گزارش نشده است.

References

1. Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50(4), 370-396. <https://doi.org/10.1037/h0054346>
2. Azimi, N., Rezaei Adaryani, S., & Ahmadi, H. (2018). The role of space and form in achieving the Iranian-Islamic creative city. *Danesh-e ShahrSazi*

وجود «امنیت» و «وجود فعالیت های شبانه» به عنوان یکی از لوازم تأمین آن در شهر توحیدی مورد توجه قرار گرفته است. در دعای حضرت ابراهیم آمده است: «رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا» [۲۱] که در خصوص مکه است. بنابراین «عزت و قدرتمندی»، «توجه به نیازهای روانی» و «ارتقای امنیت از طریق طراحی نظارت پذیر محله» که در منابع به آن اشاره شده از معیارهای شهر توحیدی است. «آموزش، آموزندگی و پرورش» که در سرزندگی محیط شهری نقش ضروری ایفا می کند در معیارهای شهر توحیدی یک بار به صورت خاصیت خود محیط تحت عنوان «هدایت کنندگی» مطرح شده و یک بار از طریق «دانش محوری و سکونت دانشمندان در محله» مورد توجه قرار گرفته است و این منتج از صفت هادی و عالم بودن ذات باری تعالی است. آیه «شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُو الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ» [۲۱] مؤید این نکته است که صاحبان دانش از درک توحید برمی آیند.

۳-۴. بعد اقتصادی

از نظر اقتصادی در منابع بررسی شده برای سرزندگی شهری دو معیار «تنوع اقتصادی، وجود فرصت های شغلی و کاهش فقر» و «رقابت» مطرح شده است. در روایات اسلامی در مذمت فقر بسیار گفته شده و یکی از عوامل بالقوه کفر دانسته شده است [۴۹]. در سمت مقابل فعالیت اقتصادی برای تأمین معیشت در جایگاهی بالاتر از جهاد در راه خداوند قرار گرفته است [۱۳]. لذا رقابتی که مطرح می شود در این دیدگاه نه رقابت برای تکاثر ثروت و مال اندوزی بلکه رقابت در خیر الهی و در عمل به فرمان الهی «فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ» [۲۱] و نشان گر توحید عبادی است. بنابراین از این حیث معیار «فسادستیزی» و «اشتغال زایی و خودکفایی با تکیه بر همکاری و تعاون مردم» که در مطالعات شهر اسلامی مطرح شده است معنا می یابد.

۴. جنبه های نوآوری و نتیجه گیری

پژوهش حاضر با هدف فهم سرزندگی شهری از نگاه توحیدی انجام گرفت. بررسی پیشینه مطالعات صورت گرفته نشان می داد که توحید اولاً بسیار کم به عنوان سوژه پژوهش های شهرسازی مورد توجه قرار گرفته و در آن موارد معدود نیز توحید به عنوان یک اصل هنجاری منجر به تولید دستورالعمل شده بود. حال آن که توحید یک جهان بینی است که می توان چگونگی انطباق معیارها و دستورالعمل ها را با آن مورد بررسی قرار داد. بنابراین بنا به اهمیت موضوع در این پژوهش تلاش شد کیفیت سرزندگی شهری که در مطالعات جهانی مورد مطالعه قرار گرفته است با جهان بینی توحیدی مورد بررسی قرار گرفته و شناسانده شود. به منظور تحقق هدف پژوهش محتوای مطالعات انجام گرفته در حوزه شهر توحیدی و هم چنین سرزندگی شهری مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت و معیارهای این دو استخراج گردید.

13. Javadi Amoli, A. (2012). Mafatih al-Hayat. Qom: Isra. [In Persian].
14. Golkar, K. (2001). Constituent components of urban design quality. *Soffe*, 11(32), 30-38. <https://www.sid.ir/paper/94234/fa>. [In Persian].
15. Vafadar, M., Ahmari, H., Rajaeipour, M., & Sarvari, H. (2017). The function of monotheistic belief in urbanism. *Kalām Research Journal*, 4(7), 73-92. <https://doi.org/10.22034/pke.2018.1722>. [In Persian].
16. Mozaffar, F., Nogrehkar, A., Hamzehnezhad, M., & Moeinmehr, S. (2019). Prioritizing strategies for sustainability of life and vitality in neighborhoods with an Islamic approach. *Islamic Architecture Researches*, 7(23), 69-87. <https://jria.iust.ac.ir/article-1-1174-fa.html>. [In Persian].
17. Khaleghipour, H., Izadpanah, A., Ramin, F., & Emami Jomeh, M. (2023). Analyzing the impact of monotheism on Islamic art. *Theology of Art*, 9(23), 198-221. https://el.itaihe.ac.ir/article_712101.html. [In Persian].
18. Eslami Mojaveri, N. (2015). An analysis of the principle of monotheism in Islamic thought and its reflection in architecture and the city based on Islamic texts and a comparative study with some contemporary global architectural theories. National Conference on Iranian-Islamic Architecture and Urbanism. <https://civilica.com/doc/371789>. [In Persian].
19. Sobhani Tabrizi, J. (2011). The Eternal Charter, Vol. 1. Qom: Imam Sadiq Institute. <https://noo.rs/aSWp6>. [In Persian].
20. Majlesi, M. B., Mostarhemi, H., Ghaffari, A. A., Behboudi, M. B., Mesbah Yazdi, M. T., Mahmoudi, M. B., Khersan, M. M., & others. (1983). *Biḥār Al-Anwār: Al-Jāmi‘at Li-Durar Akhbār Al-A‘immat Al-Aḥbār* (Seas of lights: The Collection of the Pearls of the Reports of the Pure Imams), Vol. 4. Beirut, Lebanon: Dar Ihya al-Turath al-Arabi. <https://noo.rs/HsQns>. [In Arabic].
21. The Qur'an. (2007). (Trans. Meshkini. A.). Qom: Al-Hadi. [In Arabic/Persian].
22. Moein, M. (2006). Moein Persian Dictionary (Urbanism Knowledge), 2(1), 57-70. <https://doi.org/10.22124/upk.2018.9603.1050>. [In Persian].
3. Moayedi, M. (2013). Achieving social sustainability through designing and creating vibrant, human-centered urban public spaces. National Conference on Human-Oriented Architecture and Urbanism. <https://sid.ir/paper/895107/fa>. [In Persian].
4. Motahari, M. (1991). Monotheistic worldview: An introduction to the Islamic worldview. Qom: Sadra. [In Persian].
5. De Witt, A. (2013). Worldviews and Their Significance for the Global Sustainable Development Debate. *Environmental ethics*, 35, 133-162. <https://doi.org/10.5840/enviroethics20135215>.
6. Khatami, S. M. (2019). Rethinking the concept of the Islamic city; Analysing Different Understandings of the Islamic City Concept and Explaining the Necessity of Ethical Reading. *Naqsh-e Jahan*, 9(3), 157-166. <https://bsnt.modares.ac.ir/article-2-36842-fa.html>. [In Persian].
7. Waredi, S. T. (2005). Tawhid (Monotheism). *Pasdar-e Islam*, 279-280, 61-63. <https://ensani.ir/fa/article/138523/%D8%AA%D9%88%D8%AD%DB%8C%D8%AF>. [In Persian].
8. Beheshti Mehr, A. (2007). The need for religion from the viewpoint of Martyr Motahhari. *Marefat*, 113(16), 83-98. <http://noo.rs/4T7ZT>. [In Persian].
9. Alasvand, F. (2004). Temporal and spatial elements and their role in Islamic Shari'a. *Society Letter*, 6, 52-59. <http://noo.rs/AG3eR>. [In Persian].
10. ISNA. (2015). Islam is the fastest-growing religion in the world. <https://www.isna.ir/x9kKZh>. [In Persian].
11. Qalibaf, M. B., & Pourmosavi, S. M. (2012). The role of identity and Islamic awakening in shaping the recent developments in the Middle East. *Islamic Awakening Studies*, 1(2), 117-135. <https://www.magiran.com/p1046709>. [In Persian].
12. Motamedi, A. (2013). The desirable lifestyle based on communicative perspective (relationship with self, God, others, and nature). *Counseling and Psychotherapy Culture*, 13(4), 125-142. <https://doi.org/10.22054/qccpc.2013.6088>. [In Persian].

- doc/544120/. [In Persian].
30. Ebrahimzadeh, I., & Nayeri, N. (2018). Evaluating and assessing the status of creative city indicators; Case study: The Five districts of Zahedan city. *Geography and Development*, 16(52), 1-22. <https://doi.org/10.22111/gdij.2018.4126>. [In Persian].
 31. Jahani, D., Nazmfar, H., Masoumi, M. T., & Samadzadeh, R. (2021). Measuring quality of life based on the urban flourishing index in Ardabil city. *Geography and Environmental Studies*, 37(10), 45-60. https://journals.iau.ir/article_679988.html. [In Persian].
 32. Zangi Abadi, A., & Mirzaei, S. (2020). Explaining the factors affecting the realization of a joyful city in Shiraz metropolis. *Spatial Planning and Geomatics*, 24(3), 65-103. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.16059689.1399.24.3.4.6>. [In Persian].
 33. Karami, S., Mahmoudnejad, F., Fakhraei, A., & Omidghane, R. (2015). Evaluating the impact of participatory urbanism on qualities of diversity and sense of security in residential neighborhoods in Iran. *Urban Research and Planning*, 6(20), 157-172. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.22285229.1394.6.20.10.2>. [In Persian].
 34. Siami, Q., Akhtari Takleh, A., & Khanizadeh, M. A. (2016). Assessing economic vitality criteria in historical Iranian bazaars with a regeneration approach (Case study: Qazvin Historical Bazaar). *Environmental Planning*, 9(34), 1-26. <https://sanad.iau.ir/Journal/ebtp/Article/988240/FullText>. [In Persian].
 35. Hurr Al-Amili, M., Sha'rani, A. H., Sharif Razi, M., & Rabbani Shirazi, A. (1991). *Wasa'il al-Shi'a ila Tahsil Masa'il al-Shari'a*, Vol. 12. Beirut, Lebanon: Dar Ihya al-Turath al-Arabi. <https://noo.rs/VfilG>. [In Arabic].
 36. Motahhari, M. (1997). *Collected Works of Martyr Morteza Motahhari*, Vol. 26. Tehran, Iran: Sadra. <https://noo.rs/JrXnK>. [In Persian].
 37. Naghizadeh, M. (2015). Model, foundations, pillars, traits, and principles of the Islamic city. *Islamic Architecture and Urbanism Culture*, 1(1), (One Volume). Tehran: Ashja'. [In Persian].
 23. Hoseinzadeh, R., & Safaralizadeh, E. (2020). Measuring and evaluating the status of urban vitality components from the citizens' perspective (Case study: Urmia city). *Urban Research and Planning*, 11(42), 153-164. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.22285229.1399.11.42.11.2>. [In Persian].
 24. Fazaeli, M. (2016). Investigating the role of activity diversity in enhancing urban space vitality and providing planning strategies. Master's thesis. Imam Khomeini International University, Qazvin. <https://ganj.irandoc.ac.ir/#/articles/0ceb16589a155b57b4685616e75e1f4a>. [In Persian].
 25. Taher Tolou Del, M. S., & Sadat, S. A. (2017). Vitality-generating components in residential spaces. *Sustainable Architecture and Urbanism*, 5(1), 47-60. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.25886274.1396.5.1.4.8>. [In Persian].
 26. Hedayatnejad Kashi, S. M., Hadiani, Z., Hajinejad, A., & Asgari, A. (2019). Urban vitality: An interdisciplinary concept (Analysis of principles, dimensions, and indicators). *Urban Structure and Function Studies*, 6(20), 75-103. <https://doi.org/10.22080/shahr.2019.15754.1723>. [In Persian].
 27. Asgarian, A., & Jahangir, S. (2016). Sustainable urban space with emphasis on town hall and social vitality approach. Athens-Greece: 4th International Conference on Research in Engineering, Science and Technology. <https://civilica.com/doc/293329/>. [In Persian].
 28. Tabibian, M., & Mousavi, M. J. (2016). Investigating the role of beautification and improving environmental quality on urban vitality; Case study: The historical garden-city of Maragheh. *Armanshahr Architecture and Urban Development*, 9(17), 249-262. https://www.armanshahrjournal.com/article_44630.html. [In Persian].
 29. Pourheyder Shirazi, F. (2015). Enhancing vitality and sense of place attachment in urban spaces; Case study: District 5 of Isfahan city. The 1st Annual Conference on Research in Architecture, Urbanism and Urban Management. <https://civilica.com/>

- al-Ma'arif. <https://noo.rs/VxHsU>. [In Arabic].
46. Majlesi, M. B., Mostarhemi, H., Ghaffari, A. A., Behboudi, M. B., Mesbah Yazdi, M. T., Mahmoudi, M. B., Khersan, M. M., & others. (1983). *Biḥār Al-Anwār: Al-Jāmi‘at Li-Durar Akhbār Al-A‘immat Al-Aḥbār* (Seas of lights: The Collection of the Pearls of the Reports of the Pure Imams), Vol. 2. Beirut, Lebanon: Dar Ihya al-Turath al-Arabi. <https://noo.rs/HsQns>. [In Arabic].
 47. Fayyaz, A. (1972). *Tarikh al-Tarbiyah ‘ind al-Imamiyyah wa Aslafihim min al-Shi‘ah bayna ‘ahday al-Sadiq (a) wa al-Tusi* (History of Education among the Imami Shiites and Their Predecessors between the Eras of al-Sadiq and al-Tusi). Baghdad, Iraq: Asaad Printing Press. <https://noo.rs/YWzrt>. [In Arabic].
 48. Hilli, M. (1990). *Al-Sarair al-Hawi li-Tahrir al-Fatawi*, Vol. 2. Qom: Islamic Publication Institute affiliated with the Society of Teachers. <https://lib.eshia.ir/10023/1/2>. [In Arabic].
 49. Kulayni, M., Ghaffari, A. A., & Akhundi, M. (1984). *Al-Kafi*, Vol. 2. Tehran, Iran: Dar al-Kutub al-Islamiya. <https://noo.rs/9ncI6>. [In Arabic].
 - 63-80. <http://ciauj-tabriziau.ir/article-1-69-fa.html>. [In Persian].
 38. Landry, C. (2008). *The Creative City: A Toolkit for Urban Innovators* (2nd ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781849772945>.
 39. Gehl, J. (2011). *Life between buildings* (6th ed.). Island Press.
 40. Jacobs, J. (1992). *The death and life of great American cities*. Vintage Books.
 41. Golkar, K. (2007). The concept of quality of vitality in urban design. *Soffe*, 16(44), 66-75. <https://www.magiran.com/p618539>. [In Persian].
 42. Lynch, K. (1981). *A theory of good city form*. MIT Press.
 43. EIU. (2022). *The Global Liveability Index 2022*. <https://www.eiu.com/n/campaigns/global-liveability-index-2022>.
 44. Naraqi, A. (2000). *Awa'id al-Ayyam fi Bayan Qawa'id Istinbat al-Ahkam*, Vol. 1. Beirut, Lebanon: Dar al-Hadi. <https://noo.rs/ZVFnE>. [In Arabic].
 45. Ibn Hayyun, N., & Fayzi, A. (1963). *Da'a'im al-Islam wa Dhikr al-Halal wa al-Haram wa al-Qadaya wa al-Ahkam ‘an Ahl al-Bayt Rasul Allah ‘alayh wa ‘alayhim afdal al-salam*, Vol. 2. Cairo, Egypt: Dar